

Tiivistelmä

Arkikeskustelun translatoriset käytänteet. Tutkimus kielenvälityksestä suomen- ja brasilianportugalinkielisessä vuorovaikutuksessa

Tutkimuksessa tarkastellaan videotallennettuja monikielisiä vuorovaikutustilanteita, joissa kaksikieliset osallistujat kääntävät keskustelua muille läsnäolijoille ja siten auttavat näitä ymmärtämään meneillään olevaa toimintaa ja osallistumaan siihen. Puhujien keinoja välittää puhetta ja toimintaa eri kielellä kutsutaan tässä tutkimuksessa *translatorisiksi käytänteiksi*. Työn tavoitteena on kuvata suullista kääntämistä arkikeskustelun ilmiönä ja selvittää, mikä motivoi tällaista kielenvälitystä tietyllä hetkellä, miten käännös kantaa alkuperäisen puhujan ääntä, millaisia toimintoja käännösvuoroilla tehdään, ja vielä, miten käännöspuhe heijastaa ja muokkaa keskustelukontekstiaan. Tutkimuksen metodina ja teoriapohjana ovat multimodaalinen keskusteluanalyysi ja vuorovaikutuslingvistiikka, ja työn punaisena lankana on käännösvuorojen ja niiden kielellisten rakenteiden analyysi.

Työn alussa käsitellään kääntämistä/tulkkauksia niin institutionaalisenä kuin arkisena toimintana sekä sen keskeistä ominaisuutta, toimijan roolin jakautumista alkuperäisen tuottajan ja välittäjän kesken. Tämän jälkeen esitellään yleisiä tekijöitä, jotka ohjaavat keskusteluvuorojen muotoilua. Luvuissa 3 ja 4 tarkastellaan käännösvuorojen päätyyppisiä tavallisissa esiintymisympäristöissään. Puhujat voivat ensinnäkin kehystää kääntäviä vuoroja lainausta merkitsevillä elementeillä, kuten referoivilla johtolauseilla, nimeämällä puheenaiheen tai yleistämällä puheen ilmaiseman näkökulman. Lainaamista osoitetaan myös vuoronalkuisilla partikkeleilla (*että/que*) sekä persoonapronominien logoforisella käytöllä. Myös kehystämätön vuoro voi kutsua vastaanottajaa tulkitsemaan aiemman, erikielisen puheen lähteekseen sen perusteella, miten vuoro on asemoitu keskustelussa. Vuoron asemoinnin keinona puhujat käyttävät ns. leksikaalisia avainsanoja erilaisissa lohkeavissa ja topikalisoivissa rakenteissa. Sekä kehystetyt että avainsana-alkuiset vuorot mukauttavat aiempaa, välitettävää toimintaa vaihtelevin tavoin uudelle vastaanottajalle.

Luvussa 5 käsitellään sellaisia käännösvuoroja, joiden lähteeksi ei selvästi osoiteta aiempaa puhetta. Näissä tapauksissa meneillään oleva (esimerkiksi fyysinen) toiminta on itsessään osin ymmärrettävää käännöspuheen vastaanottajalle, ja lisäksi puhuja näyttää välittäjän sijasta vahvemmin itsenäisenä toimijana. Luvussa 6 käännösvuorojen tarkastelu kysymys–vastaussekvensseissä syventää kuvaa edellä tutkituista kääntämisen käytänteistä muun muassa tuomalla esiin, miten neuvottelut vastaanottajuudesta ja tietämyksen alueista kietoutuvat kielenvälityksen ilmiöihin.

Tutkimus osoittaa, miten translatoriset käytänteet ja niille ominaiset tavat kantaa alkuperäisen puhujan ääntä jäsentyvät sekventiaalisten ja laajempien toimintaympäristöjen ehdoilla. Arkikeskustelua välittävät puhujat eivät pyri kääntämään aiempaa puhetta samanlaisena vaan muokkaavat sanomaansa monenlaisten toimintojen tarpeisiin. Tällöin käännösvuorojen ja niiden välittämän puheen välille muodostuu erilaisia sisällöllisiä ja toiminnallisia suhteita. Tutkimuksessa nostetaan esiin tätä muokkausta ohjaavia tekijöitä, kuten kielenvälitystä edeltävät keholliset neuvottelut aktiivisesta osallistajuudesta sekä piirteitä, jotka kutsuvat osallistujia nostamaan aiemman puheen eri puolia kääntämisen kohteeksi.